

Doğu Türkçesiyle Yapılmış İlk Baharistan Tercümesi: Âgehî'nin “Baharistan”ı

Mahliyo ABDUSHARIPOVA ¹ ve Mehmet SARIKÖSE ²

Öz

Bu çalışmada, Hanlıklar dönemi Çağatay edebiyatının önemli isimlerinden olan, Hive Hanlığının tarihçi, şair ve tercümanı Âgehî'nin tercüme eserlerinden biri üzerinde durulacaktır. Şair divanı ve tarih kitaplarının yanı sıra birçok eseri de Çağatay Türkçesine tercüme etmiştir. Molla Câmî'nin Bahâristân adlı eseri de onun tercümeleri arasında yer alır. Hive Hanı Seyyid Muhammed Han'ın emri üzerine yapılan bu çeviri, Çağatay Türkçesi ile yapılmış bugüne kadar tespit edilen tek Bahâristân tercümesidir. Çalışmamıza konu edilen bu çevirinin el yazması 2022 yılında Âgehî'nin yaşadığı Hive şehrinde bulunmuş bir el yazmasının içerisinde bulunmaktadır. 199 varaktan oluşan el yazmasının 1a-113a yaprakları arasında Sâdi Şîrâzî'nin Gülistân adlı eserinin tercümesi, 116a-199a yaprakları arasında ise çalışmamıza konu olan Bahâristân tercümesi yer almaktadır. Eserin “Temmetül Kitâb” bölümünde Hicri 1279 (M. 1862-63) yılında tamamlandığı belirtilmiştir. Çalışmada ilk olarak Âgehî'nin hayatı, eserleri ve çevirilerinden kısaca bahsedilmiş ve Bahâristân adlı eserin Türkiye ve Özbekistan sahasındaki tercümeleri hakkında bilgi verilmiştir. İnceleme bölümünde eserin yazım özellikleri, ses ve şekil bilgisi özellikleri ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise istinsah tarihi bakımından Çağatay Türkçesinin son dönemine ait olduğu anlaşılan eserin ses ve şekil bilgisi özellikleri Çağatay Türkçesinin karakteristik özellikleri ile karşılaştırılarak eserin Çağatay Türkçesinden ayrılan yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca el yazmasından örnek sayfalar ve bu sayfaların transkripsiyonlu metinlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Hive Hanlığı, Âgehî, Âgehî'nin tercüme eserleri, Bahâristân

The First Translation of Baharistan into Eastern Turkic: Agehi's “Baharistan”

Abstract

This study will focus on one of the translated works of Agehi, a historian, poet, and translator of the Khiva Khanate, who was one of the important figures of Chagatai literature during the Khanate period. Along with his poetry collections and history books, he also translated many works into Chagatai Turkish. Molla Cami's work Baharistan is also among his translations. Commissioned by Hive Khan Seyyid Muhammed Khan, this translation is the only known translation of Baharistan into Chagatai Turkish. The manuscript of this translation, which is the subject of our study, was found in 2022 in a manuscript discovered in the city of Hive, where Agehi lived. The translation of Sadi Shirazi's work Gulistan is found on pages 1a-113a of the 199-page manuscript, while the translation of Baharistan, which is the subject of our study, is found on pages 116a-199a. The ‘Temmetül Kitâb’ section of the work states that it was completed in Hijri 1279 (AD 1862-63). The study first briefly discusses Agehi's life, works and translations and provides information about the translations of the work Baharistan in Turkey and Uzbekistan. The translation examined in the analysis section is studied in terms of its writing characteristics, phonology and morphology. In the conclusion, the phonological and morphological features of the work, which appears to belong to the late period of Chagatai Turkish in terms of its date of transcription, are compared with the characteristic features of Chagatai Turkish, highlighting the aspects in which the work differs from Chagatai Turkish.

Keywords: Chagatai Turkish, Khiva Khanate, Agehi, Agehi's translations, Baharistan

Atf için / Please cite as :

Abdusharipova, M. ve Sarıköse, M. (2026). Doğu Türkçesiyle Yapılmış İlk Baharistan Tercümesi: Âgehî'nin “Baharistan”ı. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 7 (1), 19-38.

Makale türü/Article type: Araştırma makalesi/Research article

Geliş tarihi / Received date: 16.03.2026

Kabul tarihi / Accepted date: 11.05.2026

Bu makale intihal.net yazılımı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir / This article was screened for plagiarism using intihal.net software.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, Denizli, mahliyoabdusharipova2023@gmail.com, ORCID: 0009-0006-3807-5827

² Dr. Öğr. Üyesi - Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Türkiye, Denizli, mhmtsarikose@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2423-8219

Giriş

Emir Timur'un Türkistan sahasında kurduğu imparatorlukla beraber Maverâünnehir, Horasan ve Harezmi bölgelerindeki Semerkant, Herat, Belh, Buhara ve Şiraz gibi kültür, medeniyet ve ilim merkezleri yeniden canlanmış ve döneminin bu konuda en önde gelen merkezleri konumuna gelmiştir (Karaağaç, 2020: s. 9). Ayrıca bu sahada Türkler tarafından oluşturulan edebî eserlerin yazımında yeni bir yazı dili şekillenmiş ve bu yazı dili zaman içerisinde "Çağatay Türkçesi" olarak anılmıştır. On beşinci yüzyılın başlarından yirminci yüzyılın başlarına kadar kullanılmış olan bu yazı dilinin adlandırması Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'a ve onun hanedanının adına dayanmaktadır. İslami dönem ölçünlü Orta Asya Türkçesinin üçüncü aşamasını oluşturan bu tarihî Türk yazı diliyle oluşturulmuş edebî geleneğin son dönemindeki en önemli temsilcilerinden biri Âgehî'dir. Çalışmamızda Âgehî'nin Bahârîstân tercümesi üzerinde durulacaktır.

Âgehî'nin Hayatı ve Eserleri

Çağatay Türkçesinin son dönem temsilcilerinden Muhammed Rıza Erniyazbey oğlu Âgehî 17 Aralık 1809 yılında Hive yakınındaki Kıyat köyünde bir mirâb (sulama nazırı) ailesinde doğmuştur. Babası Erniyazbey'i küçük yaşta kaybeden Âgehî, amcası Şir Muhammed'in himayesi ve terbiyesinde yetişmiştir. Hive'de medrese eğitimi görmüş, Fars ve Arap dillerini öğrenmiş, klasik Doğu musikisi ve tarih dersleri de almıştır. İran ve Çağatay edebiyatına ilgi göstermiştir (Eckmann, 1963: s. 126). 1829 yılında Allahkulu Han tarafından mirâblık görevine tayin edilen şair 1851'de hastalığından dolayı istifa etmiş ve ömrünün sonuna kadar eser vermeye, Arapça ve Farsçadan tercüme yapmaya devam etmiştir. 1874 yılında 65 yaşında vefat etmiştir.

Âgehî'den günümüze *Ta'vizü'l-Âşıkân* adlı divanı, amcası Mûnis'in başlayıp Âgehî'nin tamamladığı *Firdevsü'l-İkbal*, Allahkulu Han dönemini anlatan *Riyâzî'd-Devle*, Rahımku Han zamanının anlatıldığı *Zübde'tü'l-Tevârih*, Muhammed Emin, Abdullah Han ve Kutluk Murad Han dönemlerinin ele alındığı *Câmîü'l-Vâkıât-ı Sultânî*, Seyyid Muhammed Han dönemini anlatıldığı *Gülşen-i Devlet*, II. Muhammed Rahim Han dönemini konu edinen *Şahid-i İkbâl* adlı tarih kitapları kalmıştır. Bu eserlerin yanı sıra kendi divanının önsözünde belirtmiş olduğu on dokuz tane de tercüme ettiği eseri bulunmaktadır.

Bahârîstân ve Çevirileri

Molla Câmî, Sadî Şirâzî'nin *Gülistân* eserini örnek alarak *Bahârîstân* adlı eserini yazmıştır. Manzumensur karışık olan bu eser dünya ve ahiret için yapılması gereken ibadetlerden günlük hayatımızdaki yeme-içme, sohbet etme, arkadaş olma gibi eylemlerin gerektirdiği şartlara, evliyalara öğütlerinden şairlerin tarifine, insanların gülünecek hâllerinden hayvanların ibret dolu hikâyelerine kadar çeşitli konuları ele alan ve her bölümün "ravza" olarak adlandırıldığı sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Ravza: Evliya sözlerine dairdir
2. Ravza: Hükemâ sözlerine dairdir
3. Ravza: Padişahlara, hükûmetlere lazım olan adalet ve insaf hakkındadır
4. Ravza: Cömertlik ve cömertler hakkındadır
5. Ravza: Aşk ve âşıklar hakkındadır
6. Ravza: Mutayebelere ve latifelere dairdir
7. Ravza: Meşhur şairler ve şiirleri hakkındadır
8. Ravza: Dilsiz hayvanlara nispet edilen hikâyelere dairdir (Bilge, 2002: s. 10-151).

Türkiye'de Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde *Bahârîstân* tercümeleri yapılmıştır. Bu doğrultuda Tuğluk, "Türk Edebiyatında Bahârîstân" adlı makalesinde Osmanlı döneminde ilk tercümenin Ali el-Mevlevî tarafından tercüme edilen "*Tubfe-i sitân Tercüme-i Bahârîstân*" olduğunu belirtir, bunun dışında Mehmed Fevzî Efendi, Hakkî ve Rifat Mehmet Kâdirî tarafından da tercüme yapıldığını dile getirir (Tuğluk, 2016: s. 47-50). Cumhuriyet döneminde ise Kilisli Rifat Bilge, Mehmet Nuri Gençosman, Yakup Kenan Necefzâde, Sadık Yalsızuçanlar ve Adnan Karaismailoğlu tarafından *Bahârîstân*'ın tercümeleri yapılmış ve yayımlanmıştır.

Çağatay dönemine bakıldığında Hive Hanı Seyyid Muhammed Han'ın emri üzere Âgehî tarafından yapılan *Bahârîstân* tercümesi bugüne kadar tespit edilen tek *Bahârîstân* tercümesidir. Âgehî'nin *Bahârîstân* tercümesinin çalışmamıza konu edilen nüshası 28 Eylül 2022'de Özbekistan'ın Harezmi bölgesindeki Hive

şehrinde yaşayan Matkarimov Otaxon Komilovich ve Shuhrat Qurbanbayev tarafından bulunmuş ve Harezmi Mamun Akademisi Kütüphanesine bağışlanmıştır. Toplam 199 varak olan el yazmasının 1a-113a yaprakları arasında Sâdi Şirâzî'nin *Gülîstân* adlı eserinin tercümesi, 116a-199a yaprakları arasında ise çalışmamıza konu olan *Bahâristân* tercümesi yer almaktadır.

Âgehî'nin Bahâristân tercümesi nestalik hattıyla ve saman rengi kâğıdın üzerine siyah ve kırmızı mürekkeplerle yazılmıştır. Doğu kâğıdına yazılmış olan nüshanın kapak sayfası sarı renktedir. Bahâristân tercümesinin başlangıç sayfası olan 116a sayfasında 10 satır diğer sayfaların tamamında 15 satır bulunmaktadır. Ravza başlıkları ve hikâyesi anlatılan meşhur şahısların adları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Kur'ânı Kerim*'den ayetler getirildiğinde ise üstü kırmızı çizgiyle işaretlenmiştir. Bu nüsha Âgehî'nin *Bahâristân* tercümesinin bilinen tek nüshasıdır. Eldeki nüshanın Âgehî'nin kendi el yazısıyla yazdığı orijinal nüsha olduğu düşünülmektedir. Tercümenin sayfa kenarlarında eklemeler vardır. Metin içinde de düzeltmeler görülür. Besmele sayfasında (116a) Harezmsah Ebû'l-Muzaffer ve'l-Mansûr Seyyid Muhammed Bahâdir Han'ın emriyle bu tercümenin yapılmaya başlandığı belirtilmiştir. "Temmetü'l Kitâb" bölümünde Hicri 1279 (M. 1862-63) yılında tamamlandığı yazılmıştır. İncelenen nüsha, Özbekistan'da Memun Akademisi Nadir Elyazmalar Fondında 137 numara ile kayıtlıdır.

Âgehî tercümesindeki ravza başlıkları şu şekilde sıralanmıştır:

evvelgi ravza meşâyih-i 'izâm u evliyâ-yı kirâmnıñ haqîkat-nişân kelâmları zikride

ekinçi ravza hükemâ-yı dâna hikmetlerinin zikride

üçüncü ravza hükümet ü eyâlet bâğı şüküfesiniñ açılmağı zikride

dörtüncü ravza cüd u kerem bâğistânı dirâhtlarının meyve-bahşlığı zikride

bêşinci ravza 'ışk u muhabbet bülbülleriniñ ahvâli zikride

altıncı ravza mulâtıfât nesimleri vü muţâyebât râyiğalarının eşmekî zikride

yetinci ravza sühan-verlik serâbistânınıñ kâfiye-senc kuşları vü nazm-guterlik şekkeristânınıñ gazel-serây tütüleri zikride

sekizinci ravza tilsiz cân-verler tili bile bir neçe hikâyetler zikride.

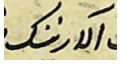
Âgehî'den sonra Sayidahmad Vasliy'in (1869-1925) de bir *Bahâristân* tercümesi olduğu ve bu tercümenin yayımlandığına dair bilgiye Haji Muin'in 1925 yılında «Maorif va o'qut'uvchi» dergisinde "Vasliy (Tercime Hal)" başlığıyla yayımlanan yazısından ulaşılmıştır ancak günümüzde bahsedilen tercümenin nüshasına ulaşılamamıştır (Muin, 1925: s. 64-67).

Bağımsızlık döneminde ise Özbekistan'da Shoislom Shomuhammedov tarafından yapılan tercüme "*Abdurahmon Jomiy Bahariston*" adıyla Yangi Asr Avlodi yayınevi tarafından 2007 yılında basılmıştır.

İnceleme

1. Eserin Yazım Özellikleri

1.1. Ünlülerin Yazım Özellikleri

/a/ ünlüsünün ön seste çoğunlukla medli elif "ا", bazen elif "آ" ile yazıldığı görülür:

alarnıñ (128b/08), arasında (131a/11). İç sesteki /a/ ünlüsü çoğunlukla elif "ا" ile gösterilmiştir:

 kılmasunlar (128b/13). Bazı örneklerdeyse iç sesteki /a/ ünlüsü herhangi bir işaretle

gösterilmemiştir: kara (141a/01). Son sesteki /a/ ünlüsü hem elif "ا" hem de güzel he "آ" ile

gösterilmiştir: anda (128b/15), çekmegiğa (129a/12).

Metinde /e/ ünlüsü ön seste elif "ا" ile yazılmıştır: ennidin (137b/08), elemi (152a/03). İç seste ise bazen elif "ا" ile bazen de güzel he "آ" ile gösterilirken bazı örneklerde harfle belirtilmemiştir:

یٔتکندین (130b/01), ذکٔیٔرکٔا kèçege (135b/01), دٔشمٔنی (127a/09). Son sesteki /e/ ünlüsü bazen elif “ا” harfiyle bazen de güzel he “ه” ile yazılmıştır: بٔزکٔا bizge (131a/04), بٔلٔا bile (129a/10).

/è/ ünlüsü ilk hecede ön seste elif “ا” veya elif ye “ای” ile yazılmıştır: أشٔکٔدین eşikdin (133b/14), أت (128b/15). İç seste ise /è/ ünlüsü bazı kelimelerde ye “ی” ile belirtilmiş bazı kelimelerde ise harfle belirtilmemiştir: دٔمدی dèmedi (130b/01), سٔن sèn (129a/13). Ayrıca Çağatay Türkçesi metinlerinde genellikle kapalı è ünlüsü “ye” “ی” ile gösterilen tek heceli “nè” sözcüğünün incelenen metinde ünlüsünün güzel he “ه” ile gösterildiği tanıklanmıştır: نٔ نè (118b/09).

/ı/ ve /i/ ünlüleri ön seste elif ve ye “ی” harfleriyle gösterilmiştir: أشٔدین işdin (130a/01), أسٔنٔیٔ ısığlık (119b/11). Bu ünlüler iç seste ve son seste ye “ی” ile gösterilmiştir: چٔوغلٔلیٔ çuğullık (130b/07), بٔلدی boldı (129a/08), سٔزینٔگ sızniğ (131b/05), کٔونی küni (130a/12).

/o/ ve /ö/ ünlüleri ön seste elif ve vav “و” harfleriyle gösterilmiştir: اولدورکٔ oldur (118a/07), اولکٔانٔ ötken (131b/07). İç seste ise bu ünlüler sadece vav “و” harfiyle gösterilmiştir: بولغای bolğay (129a/01), کوروب körüp (130a/15). Bu ünlülerin son seste gösterimine rastlanmamıştır.

/u/ ve /ü/ ünlüleri ön seste elif vav “و” ile gösterilmiştir: اوزغای urğay (131b/10), اورکوب ürküp (132a/03). İç sesteki ve son sesteki /u/ ve /ü/ ünlüleri vav “و” ile belirtilmiştir: اولتوروب olturup (130a/12), بٔو bu (131a/09), یٔتٔشٔر yetüşür (129a/03), تٔلکٔü tilkü (198b/04).

1.2. Ünsüzlerin Yazım Özellikleri

Arap alfabesinde Türkçede sık kullanılan p, ç, g ve ŋ seslerini karşılayan harfler bulunmadığından dolayı bu sesleri göstermek için Farsçanın yazımında kullanılan pe (پ), çim (چ), gef (گ) harfleri kullanılmıştır. El yazmalarında Türkçe kökenli kelimelerdeki ünsüzlerle ilgili temel sorun bu seslerin yazımında görülmektedir.

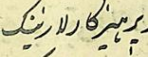

Türkçe kökenli kelimelerde /p/ ünsüzünün çoğunlukla pe “پ” harfiyle gösterildiği tespit edilmiştir: تاپارین tapar mèn (130b/04). Sadece “köp” kelimesinin ve -(x)p zarf fiil ekinin yazımında be “ب” harfi kullanılmıştır: کوب köp (136b/12), کورکوب körgüzüp (134a/10).

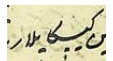

/ç/ ünsüzü ele aldığımız metinde genellikle çim “چ” ile gösterilmektedir: چکٔمٔگیگا çekmegiga (129a/12), اچٔلماقٔı açılmaçığı (128a/14), کورچٔگ körçeg (132a/03).

El yazmasında /g/ ünsüzü kef “ک” harfiyle yazılmıştır: اوستٔگ üstige (129b/01), تٔگورکٔا یلار tégürgeylar (129b/10).

Üzerinde durulan eserde art damak ünsüzü olan /ŋ/, nun ve kef harflerinin birlikte kullanımıyla “نک” şeklinde gösterilmiştir: ayka (136a/06), minik (127b/12).

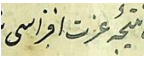
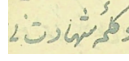
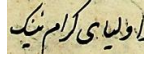
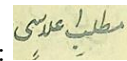
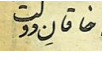
El yazmasında güzel he “o” harfini göstermek için söz başında altına bir çentik işareti getirildiği görülmüştür: hem-dem (129a/02). Kelime içinde bazen altında çentikle bazen ise normal yazılmıştır: perhiz-kârların (148a/07), cihetdin (129b/15).

Eserde Türkçe kökenli kelimelerde /s/ ünsüzü sin “س” harfiyle gösterilmiştir: salp (136a/11), kêskeyler (135a/08), kılmas (136a/13).

Türkçe kökenli kelimelerde /t/ ünsüzü te “ت” harfiyle yazılmıştır: tutğıl (135b/06), yêtüşti (131a/13), at (135a/06).

1.3. Diğer Yazım Özellikleri

Kur'an ayetlerinde harekeler kullanılmış, bunun dışında bazı kelimelerde şedde “ّ” işareti ve harekeler “ّ” görülür: evvelği (116b/09), uşter (kişi adı) (154b/09), köhne (192a/14).

Eserde bazı Farsça terkiplerde terkibi göstermek için hemze “ء” işareti ile ye “ی” harfinin kullanıldığı görülmektedir. Bazen ise sadece hareke getirildiği tespit edilmiştir. /e/ veya /i/ ünlüsü ile biten sözcüklerde hemze “ء” işareti kullanılmıştır: netice-i ‘izzet-efzâsı (131b/04), kelime-yi şehâdetni (166a/03). Elif veya vav harfi ile biten sözcüklerden sonra ise “ی” harfinin kullanıldığı görülmektedir: evliyâ-yı kirâmın (116b/09). Bunların dışında ünsüzle biten bazı sözcüklerde ise terkibi belirtmek için esre harekesinin kullanılması dikkat çekici bir özelliktir: maṭlab-ı aḷâsı (131b/02), ḥākān-ı devlet (116a/05).

2. Ses Bilgisi Özellikleri

2.1. Ünlüler

Ele alınan metinde a, e, ê, ı, i, o, ö, u, ü olmak üzere dokuz ünlü vardır.

2.1.1. ê-i Meselesi

Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Köktürk harfli metinlerden başlayarak dokuzuncu ünlü olarak kapalı /ê/ sesinin varlığı tartışılan bir konu olmuştur. Thomsen'in Yenisey Yazıtları'nda kapalı /ê/ sesi için özel bir işaret kullanıldığını tespit etmesiyle bu durum kesinleşmiştir (Thomsen, 1913: s. 1-9). Kapalı /ê/ sesinin varlığının çözümü Arap harfli Türkçe metinlerde daha karmaşık bir hâl almıştır. Eckmann, Harezmi Türkçesinden itibaren ilk hecedeki /e/ sesinin ى ile veya *Nebci'l Ferâdis* gibi harekeli metinlerde ى ile işaretlenen bir sese dönüşmeye başladığını, bu işaretin tam olarak hangi ünlüyü gösterdiğinin ispatlanmadığını ve muhtemelen e ve i'nin her ikisinden de farklı, yarı açık bir /ê/ sesini temsil ettiğini belirtmektedir (Eckmann; çev. Karaağaç, 225: s. 36). Bu görüşten hareketle ve ele alınan eserin Çağatay Türkçesi özellikleri göstermesi nedeniyle bu çalışmada kapalı /ê/ sesi kullanılmış ve kapalı /ê/ sesi ile yazılacak sözcüklerin tespitinde Kocaoğlu'nun çalışmasından yararlanılmıştır (Kocaoğlu, 2003: s. 271-273). Ele alınan eserin okunuşunda Çağatay Türkçesine uygun şekilde /ê/ sesi gösterilmiştir. İncelenen eserde /ê/ ünlüsünün ilk hecede söz başında elif “ا” veya elif ye “ای” şeklinde gösterildiği görülmüştür. İlk hecede söz içinde ye “ی” harfiyle gösterildiği veya işaretli olduğu örnekler tespit edilmiştir. Ayrıca tek

heceli "në" sözcüğünde ise güzel he "o" ile gösterildiği tanıklanmıştır: eğer 121a/10, kérékdür (125a/08), nedin (118a/05), nē (118b/09).

2.1.2. Yuvarlaklaşma

Çağatay Türkçesinde diğer tarihî lehçelere göre daha çok yuvarlaklaşma meydana gelmektedir (Argunşah, 2018: s.54). Bu ses değişiminin örnekleri eserde de görülmektedir:

"e > ö" değişimi: Çağatay Türkçesinde /v/ dudak ünsüzünün etkisiyle /ev/ ses grubu yuvarlaklaşarak /öy/ şekline dönmüştür (Argunşah, 2018: s. 103-104; Eckmann, 2025: 41): *éb > év > év > öy* (120b/03), *sevınçı > söyünçi* (170a/11). Ayrıca ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle de ilk hecedeki düz ünlünün yuvarlaklaştığı görülmektedir: *etük > ötük* (165b/08), *teşük > töşük* (190a/15).

İlk hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ikinci hecedeki düz ünlünün yuvarlaklaştığı örneklerde tespit edilmiştir:

"ı > u" değişimi: *oķı- > oķuġıl* (140b/06), *boyın > boyunlarımızğa* (148a/01), *savıķ > savuķ* (147a/01), *yavıķ > yavuķ* (119a/09).

"i > ü" değişimi: *yetiş- > yetüşti* (177a/01), *yüri- > yürüpdür* (132a/02).

2.1.3. Ünlü Uyumları

2.1.3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

İncelediğimiz metinde genellikle kalınlık-incecik uyumuna uyulmuştur. Ancak ğ/g veya ķ/k seslerini içeren eklerde bu uyumun bozulduğu görülmektedir: *öyleriġa* (142a/15), *dereceġa* (129a/13), *ķişveriġa* (116b/14), *evvelġi* (116b/09), *ķaķġan-dēk* (154a/09), *dostlar-dēk* (192a/10), *āşüftelik* (122a/15), *düşmenlik* (148a/06), *pāklık* (146a/09), *edebliġ* (151b/10), *beterrāķ* (127a/03).

2.1.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Ele aldığımız metinde düzlük-yuvarlaklık bakımından uyumsuzluklar görülmektedir: *aytur* (163a/01), *ķılġum* (193b/15), *yamandır* (132b/05), *kēltürmiş* (124b/04), *tirġüzġil* (168a/06), *öydedür* (120b/01), *kōpraķdur* (124a/08), *olturmiş* (153a/02), *ķorķdım* (162b/15), (122b/05).

2.2. Ünsüzler

2.2.1. Kelime Başında Korunan Ünsüzler

Çağatay Türkçesinde kelime başı /b/ ünsüzü genellikle korunur: *baray* (133b/07), *bērdiler* (133b/09), *barmāķı bile* (137b/06). Çağatay Türkçesinde "bol-" şeklinde görülen fiilin Batı Türkçesindeki "ol-" şekline de eserin manzum bölümlerinde sık sık rastlanmaktadır: *zāhir olur* (117a/07), *olmaġay* (124a/10), *vāķi' bolur* (124a/10), *bolġay* (124a/10).

/k/ ünsüzünün kelime başında korunması Çağatay Türkçesinin özelliklerinden biridir: *kōrdi* (137b/07), *kōzleri* (142a/07), *kēlür mēn* (143b/02).

Kelime başı /t/ ünsüzü Çağatay Türkçesinde genellikle korunmuştur: *toyar* (191b/05), *toġupdur* (173b/03), *tonguzlarġa* (164b/09). Ancak incelediğimiz metinde bazı sözcüklerde söz başında "t > d" değişikliği görülmektedir: "tur- > dur- : *durur* (117a/11)"; "teg > -dēk : *ērkekler-dēk* (123a/11)". Ayrıca metnin tamamında Çağatay Türkçesinde "tē-" şeklinde görülen fiil "dē-" şeklinde görülmektedir. Eserde görülen bu Batı Türkçesi unsurları Aġehî'nin doğduğu ve yaşadığı bölge olan Harezmi'deki Oġuz nüfusunun konuşma dilinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.2.2. Ünsüz Değişimi

"d > y" değişimi: Eski Türkçe ve Harezmi Türkçesindeki söz içi ve söz sonu /d/ sesi Çağatay Türkçesinde /y/ sesine değişir: *adaķ > ayaķ* (126a/08), *adır- > ayırıp* (168b/11), *kedin > keyin* (193a/11), *yadmaķ > yayıp* (159a/06).

"b > v" değişimi: Köktürkçede söz içi ve sonundaki /b/ sesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesinde /w/ sesine Çağatay Türkçesinde ise /v/ sesine dönüşür (Argunşah, 2018: s. 23): *tēve* (168b/14).

“p > f” değişimi: Nevâî’den itibaren Çağatay Türkçesinde söz içindeki /p/ sesinin “opra-”, “oprak”, “toprak” ve “yaprak” sözcüklerinde /f/ sesine dönüştüğü görülmektedir, incelenen eserde de bu ses değişiminin örneği bir sözcük üzerinden tespit edilmiştir (Demirel, 2020: s. 44): **toprak > tofraq** (126b/05).

“k/ğ > v” değişimi: Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde söz içindeki k/ğ sesinin Harezmi Türkçesinde /w/ sesine, Çağatay Türkçesinde ise /v/ sesine çevrildiği görülür (Eckmann, 2025: s. 44). İncelenen eserde de bu ses değişimini örnekleri görülmektedir: **savuk** (170b/15), **yavuk** (175b/11), **tavuk** (195a/02). Bu ses değişiminin yanı sıra -ağ/egü ses grubunun da -av/ev ses grubuna döndüğü görülür (Eckmann, 2025: s. 44): **biregü- birev** (119a/15), **ikegü- ikev** (138b/10).

2.2.3. Ünsüz Uyumu

Metinde ötümsüz ünsüzlerden sonra [+DA] ve [+DI_n] eklerinin kullanımında hep d’li şekli tercih edilirken [-DU_r] ve [-DI] ekleri bazen d’li bazen de t’li kullanılmıştır: **fırsatda** (136b/02), **işde** (152a/07), **tarafdın** (147b/09), **töşükdin** (190b/13), **hoştur** (126a/08), **yağşıraqdur** (128a/10), **çıktı** (121a/13), **öpti** (135a/04), **öpdü** (145b/14), **uzatdı** (145b/13).

İncelenen eserde [+GA], [-GAç], [-GAN], [-GAY] ve [-GII] eklerinin yazımında ötümsüz ünsüzlerden sonra uyumsuzluklar görülmektedir: **pâdişâhğa** (174b/01), **kuyaşğa** (119b/09), **tapğan** (125b/12), **qayıtğan** (155b/09), **tapğay** (117a/07), **saçğay** (145b/06), **kaçğıl** (120a/13), **korğıl** (154b/06).

3. Şekil Bilgisi Özellikleri

3.1. İsim Çekim Ekleri

3.1.1. Çokluk Eki

İncelenen eserde [+lAr] çokluk eki kullanılmıştır: **dostlarğa** (136b/06), **düşmenlerğa** (136b/04).

3.1.2. İyelik Ekleri

Ele alınan eserdeki iyelik ekleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Eserdeki İyelik Ekleri

	Tekil Kişi		Çoğul Kişi	
I.	+(x)m	atamnı (141b/06), hizmetimde (133b/02) köñlüimde (139b/03)	+(l)mIz	aramızdın (133a/14) aldımızda (134b/03) meclisimizge (176b/01)
II.	+(x)ŋ	nâmeŋğa (160a/12) dostlarıŋ (118b/03) qoluŋğa (153b/12)	+(l)ŋIz	silsileriz (121b/15) hânedâniŋizdadur (131b/05)
III.	+(s)I	atı (129a/06) veziri (134a/12) faydası (128b/01)	+(lAr)I +(s)I	hânedâında (128b/08) öyleriga (142a/15)

3.1.3. Durum Ekleri

3.1.3.1. Yalın Durum

Türkçenin bütün dönemlerinde yalın hâl eksizdir.

3.1.3.2. İlgi Durumu

İncelediğimiz metinde ilgi durumu eki [+nIŋ] şeklinde kullanılmıştır: **bizniŋ** yavuqımızda (159a/15), **destür-h’ânıŋ** bir kenârında (126a/05).

1. ve 2. tekil kişi zamirlerinde genellikle ilgi durumu ekinin [+Iŋ] şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir: **mëniŋ** 124a/07, **sëniŋ** 146b/15.

Bazı örneklerde ilgi durumunun eksiz olarak gösterimine rastlanmıştır: **ma’şükım** ağzıdın (139b/07), **dastürh’ân** kenârıga (159b/09). Bazı örneklerde ise ayrılma durumu ekinin ilgi durumunun işlevini üstlendiği de görülür: **uluğlarıdın** biri (143a/01), **hâş kişileriğin** birige (143b/10).

3.1.3.3. Belirtme Durumu

Üzerinde durulan eserde belirtme durumu için [+nI] ve [+n] ekleri kullanılmış, [+n] şeklinin üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanıldığı görülmüştür: sözni eşitkeç (144a/07), ħarīṭanı körgeç (143b/05), ḳanın mēndin ṭaleb ḳıl (142a/03), barçasın soydı (144b/08).

Ayrıca belirtme durumu için incelediğimiz eserde Oğuzca özellik olarak değerlendirebileceğimiz [+I] ekinin kullanımına da rastlanılmıştır: mēni 161b/07, sēni 117a/04.

Bazı örneklerde belirtme durumunun eksiz kullanımına da rastlanılır: esrārım yazar irdim (160a/10).

3.1.3.4. Yönelme Durumu

El yazmasında yönelme durumu için [+GA] eki kullanılmıştır: yürmekke ʿāzim bolduḳ (155a/14), ḳoluḅḡa bērgüsidür (153b/12), mescidge alıp barḡay (160b/13).

Üçüncü şahıs iyelik eki alan sözcüklerden sonra yönelme hal ekinin [+ηA] şeklinin geldiği görülür: başıḡa yētti (156a/02), murādıḡa yētiben (166b/09). Bazı örneklerde ise [+GA] ekinin geldiği görülür: aldıḡa (120b/11), köziḡa (120b/6).

3.1.3.5. Bulunma Durumu

İncelenen eserde bulunma durumu eki için [+DA] eki kullanılmaktadır: yādıḡızda (117a/06), eḡnide (137b/07), taḡda (126b/07).

3.1.3.6. Ayrılma Durumu

Elyazması metinde [+DIn] ayrılma durumu eki kullanılmıştır: ḡātemdin (144b/12), atdın (132a/10).

3.1.3.7. Eşitlik Durumu

Eserde Türk dilinin bütün dönemlerinde olduğu gibi eşitlik durumu eki [+çA] şeklindedir: munça (140a/10), ança (117b/01).

3.1.3.8. Vasıta Durumu

Üzerinde durulan metinde “bile” ve “birle” sözcükleri vasıta durumu için kullanılmıştır: uçı bile (117b/12), mēniḡ bile (153a/10), ādāb birle (135b/08), anıḡ birle (190a/10).

4. Sözcük Türleri

4.1. Zamirler

İncelenen el yazmasında tespit edilen zamir türleri Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2. El Yazmasında Tespit Edilen Zamir Türleri

Şahıs Zamirleri	mēn (169a/14), sēn (153b/04), ol (154b/06), biz (139a/14), sizler (169a/05), sizniḡ (131b/04), alar (128b/09), andın (129a/02).
Dönüştülük Zamiri	öz (128b/11), öziḡni (127b/01), özimge (135b/05), özlerin (162a/03).
İşaret Zamirleri	bu (139a/14), bul (160a/14), uḡbu (120b/03), uḡsol (119a/02), hem-ol (129a/10), ol (148a/11), anıḡ (131a/10), mundın (133b/05).
Belirsizlik Zamirleri	hiç kimseniḡ (134a/11), hiç nimērse (119b/05), hiç nimeni (118a/12), her kiḡi (119a/03), her kim (119b/04), her kimse (136a/03), her nē (120a/05), her neçe (118b/06), başḡa nimērse (123a/05), barçasın (135a/05), biri (143a/01), birev (122b/05), bir nime (149a/03), bir neçe (177b/12), heme kiḡiḡe (122b/05).
Soru Zamirleri	kimdür sēn (132a/04), nē (132a/15), ḳaysıdur (132b/07), ḳaydın (160a/14), ḳayda (131b/06).

4.2. Sıfatlar

İncelenen tercümede pek çok sözcük sıfat görevinde kullanılmıştır: bir ḳarı kiḡi (148a/14), urḡan kiḡiḡe (154b/15), zarīf kiḡi (156b/11), köp kiḡini (169a/14), üç kiḡi (179b/11), ol kiḡi (195b/05), şükr êtküci kiḡi (134b/12), başḡa nimērse (123a/05), yaḡşı Öameldin (125b/08), burunḡı ʿamelin (127b/06), her türlüḡ taʿāmdın (159a/07), yaḡı cāme (130b/09), uḡbu ḳuş (132b/12).

4.3. Zarflar

Ele aldığımız metinde kullanılan zarflar türlerine göre Tablo 3'te sınıflandırılmıştır:

Tablo 3. Zarf Türleri

Zaman Zarfi	der-hāl (135a/04), yene (134a/05), emdi (131a/09), hemîşe (143a/01), hîç (164a/06), hergiz (197a/08), bugün (126b/04) kundüz (152a/10), hālâ (132b/12).
Durum Zarfi	elbette (164b/13), bir mertebe (197a/09), andaç (135a/01), ašlâ (162a/05), belki (118a/03), bir bir (144b/03).
Miktar Zarfi	köp (185b/01), az (190b/05), munça (163a/06), artuğ (140b/01), kibi (162a/05), kem (197a/03), be-ğâyet (160a/08), asru (125b/12), mundaç (144b/09), endek (168a/13).
Yer-yön Zarfi	yıraç (118b/06), yavuğ (119a/09), içkeri (178a/03), taşkarı (144b/05), yukarı (132a/04), ilgeri (133a/09).
Soru Zarfi	nêge (128a/12), nêvçün (144b/09), kaçan (198b/15), nêçük (197a/03).

4.4. Edatlar

Eserde kullanılan edatlardan bazıları şunlardır: erkekler-**dêk** (123a/11), du' âsı edâsı**dın soñra** (116a/03), şiddeti **bile** (190b/15), pencere**din başka** (179a/04), süt içürmes**din evvel** (146b/09), anı**ğ için** (154b/09), şekli **birle** (194a/06), sên **kêbi** (163a/01), haşr **ara** (150b/07), ' ömr**im içre** (193b/15), **çarılığ üzre** (125b/09), bende **yanlığ** (152a/07), neçe yıld**ın beri** (197a/07).

4.5. Bağlaçlar

Bağlaçların metinde görülen örneklerinden bazıları şöyledir: keçe **vü** kundüz (152a/10), **lîkin** (144a/05), **çün ki** (151a/12), ikevimiz **hem** (152b/14), **ammâ** (153b/11), **hem** sizler **ü hem** mên (155a/04), **nê** šebât aña bar **nê** beğâ (148a/11), **ya' nî** (130b/07), bir âftâbe **yâ** bir satıl (131a/02).

4.6. Fiiller

4.6.1. Kip Çekimleri

4.6.1.1. Haber Kipleri

a. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanın şahıs ekleri Eski Türkçede olduğu gibi ele aldığımız metinde de iyelik kökenli ekler ile karşılanmaktadır. Çokluk 1. şahısta [-dImIz] yerine [-dUk] şekli kullanıldığı tespit edilmiştir. Olumsuz şekli [-mA] olumsuzluk ekiyle yapılmıştır. Soru şekillerine de rastlanmıştır. Örnekler Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Görülen Geçmiş Zaman

	Tekil Kişi	Çoğul Kişi
I.	örgendim (139a/07)	sözleşür êrdük (163a/03)
	bêrdim (162a/09)	töşedük (169b/03)
	turmuş êrdim (163a/02)	
II.	kêlmediğ (128a/09)	kördiñiz mü (139a/13)
	yüre almas êrdiğ (164a/01)	kêldiñiz (149b/02)
	saldıñ mu (119b/12)	
III.	tüşti (170a/04)	dêdiler (118b/03)
	buyurdı (117a/12)	yêtüştiler (152a/11)
	boldı mu (131a/09)	

b. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Üzerinde durulan eserde öğrenilen geçmiş zaman işlevini belirtmek için [-mIş] ve [-(X)p(dur/durur)] ekleri kullanılmıştır. Olumsuz çekimi [-mA] olumsuzluk ekiyle yapılmıştır. Örnekler Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. Öğrenilen Geçmiş Zaman

	Tekil Kişi	Çoğul Kişi
I.	-mIş	kêltürmüş mên (124b/04)
	-Xp	aytmamış mên (124a/04)
	-Xp	körüp mên (123b/02)
II.	-mIş	aytıp mên (124a/08)
	-Xp	yêtmiş sên (129a/13)
	-Xp	körmemiş sên (146b/01)
III.	-mIş	bilmemiş sên (146b/02)
	-Xp	yêtüpdür sên (129a/14)
	-Xp	êşitip mü siz (164a/06)

Tablo 5. Devamı

Tekil Kişi		Çoğul Kişi	
-mİş	bolmuş durur (120b/03) çıkmiş (124a/13) dêpdür (157d/03)	-mİş	kêltürmişler (134a/13)
-Xp(dUr)	urupdur (159b/12) kêlipdür (138a/15)	-Xp(dUr)	î'tibâr êtipdürler (172b/03) aytıpduklar (173a/08)

Öğrenilen geçmiş zaman çekiminde [-GAN] eki de kullanılmıştır: **nazar kılğan** êrmes mên (139b/13), **kılğan** miz (198a/07), **koğğan** êrmeştür (198b/02).

Manzum parçalarda [-mİş] ekiyle kurulan öğrenilen geçmiş zaman birinci tekil şahıs çekimlerinde zamir kökenli şahıs eklerinin yerine iyelik kökenli şahıs eklerinin kullanıldığı yapılar tespit edilmiştir, bu durum Batı Türkçesinin bir etkisi olarak değerlendirilmektedir: aytmışam (172a/08).

c. Şimdiki Zaman

Ele alınan metinde şimdiki zaman çekimi [-AdUr] yapıyla yapılmıştır: **kêledür** (170a/08), **çêkedür** (196b/04), **turadur** (171b/08), **aytadur** (136a/14), **tartadur** sên (197a/03).

Birkaç örnekte [- (X)r] ekinin şimdiki zaman işlevinde kullanıldığı görülmüştür: **kêlür** sên (143b/01), **kêlür** mên (143b/02).

Şimdiki zamanın olumsuz çekiminin [-mAy(dUr)] ekiyle yapıldığı tespit edilmiştir: **bilmeydür** (159b/03), **yêtmeydür** (187b /01).

ç. Geniş Zaman

Geniş zamanın olumlu çekiminin [- (X)r] ekiyle, olumsuz çekiminin ise [- mAs] ekiyle kurulduğu görülmektedir: **bilür** mên (169a/13), **barur** sên (193b/10), **aytuşur** miz (153a/07), **köterür** (165b/08), **çıkarur** (165b/08), **urar** (142a/13), **tükenmes** (155b/12), **bilmes** sên (165/15), **kılmas** mên (142a/10).

Manzum bölümlerde geniş zamanın birinci tekil şahıs çekimlerinde zamir kökenli şahıs eklerinin yerine iyelik kökenli şahıs eklerinin kullanıldığı yapılar tespit edilmiştir, bu durum Oğuz Türkçesinin bir etkisi olarak değerlendirilmektedir (Karaağaç, 2020: s. 23): **yığlaram** (150b/07), **bêrürüm** (163a/10), **çorçaram** (164b/06).

d. Gelecek Zaman

El yazmasında gelecek zaman çekimi [-GAy/KAy] ekiyle gösterilmiştir: **kutqarğay** mên (196a/04), **şarf êtkey** sên (144a/02), **kılğay** (142b/15), **kêtkey** (122b/12). Bunun dışında [-GU] ekine iyelik kökenli şahıs ekleri getirilerek gelecek zaman işlevi yüklenmiştir: **ölgümdür** (150b/07), **körgüñdür** (190b/15), **satğusı** (193a/05), **açğusı**dur (196a/15), **bolğusı** durur (148a/11), **havf eyleğüsü** (193b/04), **örgetküsi** (129a/14).

Gelecek zamanın olumsuz çekimi [-mA] olumsuzluk ekiyle yapılmıştır: **kaytmağay** (121a/11), **bend eylemegey** (123a/15), **têgürmegey** mên (142a/12), **tapılmağusı** (122a/03), **çuğillik kılmağusı**dur (130b/07), **körmegüñ** (163b/06).

4.6.1.2. Dilek Kipleri

a. Emir Kipleri

Ele alınan eserde emir kipi eksiz veya özel ekler eklenmek suretiyle kurulmuştur. İkinci tekil şahıs çekiminin eksiz şekilde veya [-GII] ekiyle, ikinci çoğul şahıs çekiminin ise [- (X)ñ], [- (X)ñIz] ve [- (X)ñIAr] ekleriyle oluşturulduğu görülmüştür: **çêk** (142a/13), **örgengil** (123b/03), **kêtkil** (142a/11), **renc çekmegil** (120b/12), **kılmağıl** (120b/15), **oquñ** (176b/10), **koynuñlar** 198a/14. Üçüncü tekil şahıs çekimi [-sUn], üçüncü çoğul şahıs çekimi ise [-sUnIAr] ekiyle gösterilmiştir: **taleb kılsun** (142a/10), **dêmesünler** 128b/13.

b. Şart Kipi

Metinde temel cümledeki eylemi şarta bağlı olarak gösteren yardımcı cümlenin şart kipi [-sA] ekiyle kurulmuştur: **barsañ** (142a/09), **hayâl êtse** (119a/04), **bolmasa** (121a/04), **cüb kêlmese** (121a/07).

c. Gereklilik Kipi

İncelenen eserde gereklilik kipi “-mAK kerek” yapısıyla kurulmuştur: **barmağ kerek**dür (125a/06), **eşitmek kerek**dür (125a/08), **kétmekin kerek**dür (181b/13).

ç. İstek Kipi

İstek kipi metinde genellikle [-sA] ekiyle yapılmıştır: **öltürse** (170a/02), **yések** (148a/03), **alsañ** (170a/01), **oltursañ** (196a/06). Birkaç örnekte birinci şahıs istek kipinin [(X)y/-(X)yIn] eklerine rastlanmıştır: **baray** (133b/07), **körmeyin** (133b/08).

4.6.2. Birleşik Fiiller

4.6.2.1. Bir Adla Bir Yardımcı Fiilin Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller

Üzerinde durulan metinde ad türündeki bir sözcükle ve **bêr-**, **bol-/ol-**, **êt-**, **ëyle-**, **kêl-**, **kıl-**, **kör-**, **sal-**, **tut-**, **ur-** fiillerinin birleşmesiyle kurulan birleşik fiil yapıları tespit edilmiştir:

bêr-: **selâm bêrdi** (153a/03), **ant bêrür** (168b/01), **ķarâr bêrdiler** (177a/11).

bol-/ol-: **vâķi^c boldı** (139b/07), **ķayrân bolup** (149b/01), **‘âşık boldı** (151b/11), **naķş olmışdur** (117a/11), **ķarâb olmağay** (125b/12), **ber-bâd olğay** (121/05).

êt-: **meyl êtip** (125a/02), **‘azl êtip** (127a/14), **‘afv êtmek** (136a/01).

ëyle-: **ķaleb ëyleben** (119a/15), **bend ëylemegey** (123a/15), **‘amel ëylemekni** (123b/05).

kêl-: **îmân kêtürdi** (118b/12), **be-câ kêtürgil** (164b/11), **ķoş kêlip** (182a/04).

kıl-: **ķaleb kılrsa** (118a/02), **i^c tiķâd kılğıl** (120a/12), **nâz kılup** (154a/01).

kör-: **yaman körer** (159b/15), **revâ körse** (160b-08), **cefâ körmegey** (195b/05).

sal-: **ķulaķ salur** (147b/02), **dem salur** (166a/04), **köz salup** (192a/07).

tut-: **pinhân tutmaķni** (146a/08), **rûze tutğan** (167a/12), **köz tutup** (169b/13).

ur-: **âh urup** (148a/15), **bāng urup** (164b/03), **dem urar** (179b/08).

4.6.2.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, iki ayrı fiil şeklinin biri zarf-fiil biçimindeki esas fiil ile diğeri bu fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve tasvir niteliği taşıyan yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşan birleşik fiil yapılarıdır. Ele aldığımız metindeki tasvir fiil yapılarından bazıları şunlardır:

a) Yeterlilik Fiilleri: İncelenen eserde yeterlilik fiilleri “-A (Zarf-fiil eki) + al-” yapısıyla oluşturulmuştur: **tapa almas** (118a/05), **ayta almasa** (176b/07), **öte almay** (190b/10)

b) Süreklilik Fiilleri: Ele alınan eserde süreklilik bildiren birleşik fiillerin “-(X)p (Zarf-fiil eki) + tur-” ve “-(X)p (Zarf-fiil eki) + yür-” yapılarıyla oluşturuldukları görülmektedir: **nâz kılup turdım** (154a/01), **namâz oķup turğan** (172a/04), **ķulaķ salup turmış** (147a/11); **alup yürdiler** (133a/01).

c) Tezlik Fiilleri: Üzerinde durulan eserde tezlik anlamı bildiren birleşik fiiller “-(X)p (Zarf-fiil eki) + al-”, “-(X)p (Zarf-fiil eki) + bêr-”, “-(X)p (Zarf-fiil eki) + ķoy-” ve “-(X)p (Zarf-fiil eki) + tüş-” yapılarıyla oluşturulmuştur: **intihâb êtip aldım** (123a/09), **kêtürüp bêrdi** (161b/11), **tüzetip bêr** (163a/15) **kêtürüp ķoyğıl** (133b/15), **barıp tüşti** (138a/6).

Yeterlilik, süreklilik ve tezlik bildiren tasvir fiili yapıları dışında tespit edilen tasvir fiili yapıları şunlardır:

“-(X)p (Zarf-fiil eki) + bar-”: Bu tasvir fiili yapısı “uzaklaşma” anlamını ifade etmek için kullanılmaktadır (Eckmann, 2025: s. 112): **ötüp barur êrdi** (170a/04), **köterip baradur** (196b/02), **ķaçup barıp** (197b/01), **yüzüp barur êrdi** 191a/06.

“-(X)p (Zarf-fiil eki) + bol-”: Bu yapıdaki tasvir fiilleri günümüz Özbek Türkçesinde sonuçlanmış, tamamlanmış iş ve hareketleri belirtmek için kullanılır (Coşkun, 2017: s. 160; Merhan, 2008: s. 373-374) ve bu yapıdaki fiillerin eserde görülmesi Çağatay Türkçesinin son dönemi ile Özbek Türkçesi arasındaki geçiş aşamasını göstermesi bakımından önemlidir: **köz tutup bolur** (169b/13), **ğizâ bêrip bolmağusıdur** 195a/04, **yutup bolur** (169b/14).

“(X)p (Zarf-fiil eki) + yiber-”: Bu tasvir fiili yapısı hareketin sonunu belirtmek için kullanılmaktadır (Eckmann, 2025: s. 113; Erdem Uçar, 2016: s. 45): açızıp yiberdi (145a/7).

4.7. Fiilimsiler

İncelenen metinde isim-fiil eki olarak genellikle [-mAk] eki kullanılmıştır: ‘ayān **étmekni** (116b/07), **tilemek** (195b/14), **çoparmak** (117b/12), **çıkmağni** (190b/04). Birkaç örnekte de [-mA] ekinin kullanıldığı görülmüştür: içürmesidin (146b/09), **kār kılmāsın** (191a/10).

Sıfat-fiil genellikle [-GAn/KAn] ekleriyle yapılmaktadır: **éylegenge** (142a/13), **yétüşkendin** (171a/13), **kılğandin** (196a/08), **yoğ bolğanın** (130b/02).

Üzerinde durulan eserde [-a], [-e], [-y], [-(X)p], [-(X)bAn], [-GAç/KAç], [-GAñA/KAñA], [-GUñA/KUñA], [-mAsdIn], [-mAy] ve [-mAyIn] zarf-fiil ekleri kullanılmıştır: **tuta** almağumdur (124a/09), **yete** almas (122a/02), **éyley** almas (119b/02), **terahhum kılip** (155b/15), **têrk étip** (196a/15), **üzüben** (121b/14), **yétiben** (166b/09), **taşlaban** (196a/15), **körgeç** (132a/03), **éşitkeç** (133b/09), **açğaç** (149b/14), **köñli tülegençe** (191b/04), **yétkençe** (122a/07), **sığğança** (190b/05), **ölgünçe** (150b/06), **tağ atğunça** (155a/06), **yétüşkünçe** (152a/08) aç olmağuça (123b/14), **toymasdın** (123b/13), **almay** (142a/13), **nifāk kılmay** (127a/05), **tinmey** (125a/06), **bilmey** (163a/13), **yétmeyin** (165b/08), **tinmeyin** (119b/14).

5. Bildirme

El yazmasında ek-fiil olarak “-é-”, “-ér-”, “-tur-” fiilinin söz başındaki /t/ sesinin /d/ sesine dönüşmesi ve geniş zaman eki almasıyla oluşan “durur” yapısı ve “turur” yapısının sonundaki hecenin düşmesiyle ek haline gelen [-DUr] eki kullanılmıştır: **ğam emestür** (155b/04), **yağşı emes** (137a/12), **fāzil érdi** (138b/07), **fāzil durur** (136a/03), **revā durur** (140b/10), **şubān-dur** (152a/15), **gülistānı-dur** (157b/05), **yoğtur** (192a/12).

Sonuç

Çağatay Türkçesinin son dönem temsilcilerinden olan Âgehi'den günümüze bir divan, altı tarih kitabı ve yirmi tercüme eser kalmıştır. Çevirilerinden biri de elimizdeki Bahâristân tercümesidir ve eserin şu ana kadar bulunan tek el yazması nüshasıdır. Yapılan araştırmalar neticesinde bu tercümenin Çağatay Türkçesi ile yapılan ilk Bahâristân tercümesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu tercümenin tek nüshasının olması, içindeki sayfaların Memun Akademisine teslim edildikten sonra numaralandırılmış olması, hem Gülistân hem Bahâristân tercümelerinin aynı defterde toplanmış ve her ikisinde de düzeltmeler ve eklemeler yapılmış olması, eserin bitiriliş tarihi olan Hicri 1279 (M. 1862-63) yılının Âgehi'nin hayatta olduğu ve yoğun bir şekilde tercüme eserlerle ilgilendiği döneme denk gelmesi açısından bakılırsa eldeki nüshanın Âgehi'nin kendi el yazısı ile oluşturduğu asıl nüsha hatta karalama nüshası olduğu kanaatine varılmaktadır.

Metin Çağatay Türkçesinin karakteristik ses ve şekil özelliklerini taşımakla beraber bazı Batı Türkçesi özelliklerini de içinde barındırmaktadır:

bol-/ol-: Çağatay Türkçesinde “bol-” şeklindeki bu fiil Batı Türkçesinde “ol-” şeklinde görülmektedir. Eserin manzum bölümlerinde fiilin “ol-” şekline de sık sık rastlanmaktadır: **zāhir olur** (117a/07), **olmağay** (124a/10), **vāқи bolur** (124a/10), **bolğay** (124a/10).

t- > d- değişimi: Çağatay Türkçesinde kelime başı /t/ ünsüzü genellikle korunur. Ancak incelediğimiz metinde bazı sözcüklerde sözbaşında “t > d” değişikliği görülmektedir: “tur- > dur-: **durur** (117a/11)”; “teg- > dek: **érkekler-dék** (123a/11)”.

Manzum parçalarda geniş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman birinci tekil şahıs çekimlerinde zamir kökenli şahıs eklerinin yerine iyelik kökenli şahıs eklerinin kullanıldığı yapılar tespit edilmiştir, bu durum Oğuz Türkçesinin bir etkisi olarak değerlendirilmektedir: **yığlaram** (150b/07), **bêrürüm** (163a/10), **çorçaram** (164b/06), **aytmışam** (172a/08). Ayrıca metnin tamamında Çağatay Türkçesinde “tê-” şeklinde görülen fiil “dê-” şeklinde görülmektedir. Eserde görülen bu Batı Türkçesi unsurları Âgehi'nin doğduğu ve yaşadığı bölge olan Harezmi'deki Oğuz nüfusunun konuşma dilinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

İncelenen eserde Âgehi'nin yaşadığı Harezmi bölgesinin ağız söz varlığına ait sözcükler de metinde tespit edilmiştir:

İl- [il-mişler (126a/15)]: Bu sözcüğün Çağatay Türkçesi metinlerinde “ilmek, tutmak, yakalamak” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Ancak incelenen metinde sözcük “kapat-, kilitle-” anlamıyla kullanılmıştır. Bu yönüyle Hive ağızlarındaki anlamıyla örtüşmektedir (Cengiz, 2023: s. 1026).

Yığna- [yığna-dı (128a/05)]: Çağatay Türkçesi metinlerinde “yığ-” şeklinde görülen sözcük yerine metinde “yığna-” sözcüğü kullanılmıştır. Metinde “toplamak, yığmak” anlamlarıyla geçen “yığna-” sözcüğü Abdullayev tarafından hazırlanan “Özbek Tilining Xorazm Shevalari” adlı çalışmanın sözlük bölümünde geçmektedir (Abdullayev, 1961: s. 52-53) ve bu nedenle esere Harezmi bölgesi ağızlarının bir etkisi olarak değerlendirilmektedir.

Salma [salma+dın (197a/04)]: “Küçük ark, arık” anlamındaki bu sözcük Çağatay Türkçesi metinlerinde “ağ, kemend, şebeke, tuzak” anlamlarıyla kullanılmıştır. Ancak incelenen metinde “arık” anlamıyla kullanılmıştır, bu yönüyle Harezmi ağızlarındaki ve Hive Oğuz ağızındaki anlamıyla örtüşmektedir (Abdullayev, 1961: s. 78; Cengiz, 2023: s. 1170).

Yaf [yaf+nıñ (197b/05)]: “Küçük akarsu, dere” anlamındaki bu sözcük Çağatay Türkçesi sözlüklerinde görülmezken Harezmi ağızlarında “yap” ve Hive Oğuz ağızında “yâp” şeklinde görülmektedir (Abdullayev, 1961: s. 51; Cengiz, 2023: s. 1258).

Cüb [cüb (121a/07)]: İncelenen metinde “çift” anlamında kullanılan ve Çağatay Türkçesi metinlerinde görülmeyen bu sözcük “Özbek Tilining Xorazm Shevalari” adlı çalışmanın sözlük bölümünde ve Hive Oğuz ağızında “cüp” şeklinde görülmektedir (Abdullayev, 1961: s. 45; Cengiz, 2023: s. 912).

İğne [iğne (117b/11)]: “İğne” sözcüğünün bu şekli Çağatay Türkçesi metinlerinde görülmezken Harezmi ağızlarında “inne/inni” şeklinde görülmektedir (Abdullayev, 1961: s. 47).

Bu durum Âgehî'nin yaşadığı bölge olan Harezmi bölgesinin ağız özelliklerinin yazı diline etkisi olarak düşünülebilir. Çağatay Türkçesinin son döneminde yazılan metinlerde ağız özelliklerinin yazı diline yansımaları yaygın görülen bir durumdur (Tekin, 2011: s. 1844). Bu durum incelenen eserde de görülmektedir.

Üzerinde çalışılan bu eser Çağatay Türkçesinin son dönem özelliklerini, söz varlığını, yazıldığı bölgenin ağız söz varlığını sınırlı da olsa yansıtması bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu eser üzerinde yapılan yüksek lisans tez çalışması tamamlandıktan sonra daha detaylı sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan / Ethical Declaration

“Doğu Türkçesiyle Yapılmış İlk Baharistan Tercümesi: Âgehî'nin "Baharistan"ı ” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma da etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır. / During the writing process of the study *“The First Translation of Baharistan into Eastern Turkic: Agehi's "Baharistan" ”* scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation. Ethics Committee Permission is not required.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Statement of Contribution Rate of Researchers

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. / The contribution rates of the authors in the study are equal.

Çatışma Beyanı / Declaration of Conflict

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir. / There is no potential conflict of interest in the study.

Finansman / Funding

Bu çalışma için herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır. / No funding was received from any institution or organization for this study.

Yapay Zeka ve Türleri Kullanım Beyanı / Statement of Use for Artificial Intelligence and Its Types

Bu makalenin yazımında yapay zeka ve türleri kullanılmamıştır. / Artificial intelligence and its various types were not used in the writing of this article.

Veri Paylaşım Beyanı / Data Sharing Statement

Bu çalışmanın verilerini bulguların doğrulanması amacıyla makul bir talep üzerine "etik ilkeler ve yayın politikası"nın ilgili kısmında belirtilen şartlara göre paylaşabileceğimizi beyan ederiz. / We declare that, upon reasonable request for the purpose of verifying the findings, we can share the data of this study according to the conditions specified in the relevant section of the "ethical principles and publication policy".

Kaynakça

- Abdullayev, F. (1961). *O'zbek Tilining Xorazm Shevalari*. Toshkent: Özbekiston SSR Fanlar Akademiyası Nashriyoti.
- Argunşah, M. (2018). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bayındır, A. (2016). *Mûnis Harezmi ve Rızâ Âgehî Firdavsî'l-İkbâl [300b-380a]* (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Bilge, K. R. (2002). *Bahâristân*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Bregel, Y. (1999). *Firdavsî al-iqbal: History of Khorezm (Translation from Chaghatay)*. Leiden: E. J. Brill.
- Cengiz, M. (2023). *Özbek Türkçesinin Hive Oğuz Ağzı (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demirel, E. (2020). *Çağatay Türkçesi Kur'an Tefsiri*. Ankara: Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (1963). Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800-1920). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 11, 121–126. <https://izlik.org/JA85CP27KN>
- Eckmann, J. (1996). *Harezmi-Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Haz. O. F. Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2025). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. G. Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem Uçar, F. M. (2016). Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri. *Türkbilgi*, 32, 21–56. <https://izlik.org/JA58RA62GA>
- Gerçek, Ş. (2011). Muhammed Rızâ Âgehî'nin Firdavsî'l-İkbâl'i [100b-200a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kahya, H. (2010). Mûnis ve Âgehî Firdavsî'l-İkbâl (vr.1b-156b) (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2020). *Mevlânâ Lutfî Dîvân*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koca, D. (2020). Muhammed Rızâ Âgehî'nin Riyazü'd-Devle'si (1b-61b) (Giriş, Metin, İnceleme, Dizin) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Kocaoğlu, T. (2003). "Tarihî Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi". *Türk Kültürü*, 483–484, 266–281.
- Merhan, A. (2008). "Özbek Dilinde Betimleyici (Deskriptif) Eylemler". *Journal of Turkish Studies*, 32(1), 369–385.
- Muin, H. (1925). "*Vasli (tarjimai bol)*". Maorif va O'qutg'Uvchi, 10, 64–67.
- Shomuhamedov, S. (2007). *Abdurahmon Jomiy Bahoriston*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
- Tekin, F. (2001). Âgehî Divanı (Ta'vizü'l-Âşıkîn)'nın Dil Özellikleri (Ses ve Şekil Bilgisi) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tekin, F. (2011). "Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı". *Turkish Studies*, 6(1), 1843–1850. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1811>
- Teres, E. (2009). Çağataycada Söz Yapımı (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Thomsen, V. (1913). "Une lettre méconnue des Inscriptions de Plénisse". *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 30(4), 1–9.
- Tuğluk, İ. H. (2016). Türk Edebiyatında Bahâristân. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 45–57. <https://doi.org/10.18069/fusbed.87453>
- Yazıcı Şahin, S. (2016). Mûnis Harezmi & Rızâ Âgehî Firdavsî'l-İkbâl [200b-300a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım) (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the translation of Bahâristân, one of the translated works by Âgehî, a poet, translator and historian of the Khiva Khanate, who was one of the important figures of Chagatai literature during the Khanate period. Âgehî, son of Muhammed Rıza Erniyazbey, one of the

representatives of the Late Chagatai Turkish period, was born on December 17, 1809, in the village of Kiyat near Khiva, which is now within the borders of Uzbekistan. He received his education at a madrasa in Khiva, learned Persian and Arabic, and also took classes in classical Eastern music and history. He showed interest in Iranian and Chagatai literature (Eckmann, 1963, p. 126). From Âgehî to the present day, his divan titled Ta'vizü'l-Aşîkîn and historical works such as Firdevsü'l-İkbâl, Riyâzü'd-Devle, Zübdetü't-Tevârih, Câmîü'l-Vâkıât-ı Sultânî, Gülşen-i Devlet, and Şâhid-i İkbâl have survived. In addition to these works, it is known that he also produced nineteen translated works. Âgehî's identified translated works are as follows: Ravzatü's-Safâ, Nâdir-nâme, Zafer-nâme, Zübdetü'l-Hikâyet, Miftâhü't-Tâlibîn, Ahlâk-ı Muhsinî, Bedâ'ü'l-Vakâyî, Kâbûs-nâme, Gülistân, Bahâristân, Yûsuf u Züleyhâ, Selâmân u Ebsâl, Ravzatü's-Safâ-yı Nâsirî, Tezkire-i Mukîm-Hânî, Tabakât-ı Ekber Şâhî, Delâilü'l-Hayret Şerhi, Heşt Bihişt, Heft Peyker, Şâh u Gedâ. Molla Cami's work Bahâristân is also among his translations. Commissioned by Khiva Khan Seyyid Muhammed Khan, this translation is the only known translation of Bahâristân into Chagatai Turkish. The translation discussed in our study is found in a manuscript discovered in 2022 in the city of Khiva, where Âgehî lived. The manuscript consists of 199 folios. The translation of Sadi Shirazi's work Gulistan is found between folios 1a-113a, while the translation of Baharistân is found between folios 116a-199a. The "Temmetü'l Kitâb" section of the work states that it was completed in the year 1279 AH (1862-63 AD). The copy in hand is the only manuscript copy of the work under examination found to date. As a result of research, this translation is suggested to be the first translation of Bahâristân into Chagatai Turkish. The copy in hand is thought to be the original manuscript, or even a rough draft, created in Âgehî's own handwriting for the following reasons: • There is only one copy of this translation. • The pages were numbered after they were delivered to the Memun Academy. • Both the Gülistân and Bahâristân translations are collected in the same notebook. •

Corrections and additions have been made to both translations. • The year of completion of the work, Hijri 1279 (AD 1862-63), was a period when Âgehî was alive and intensely involved with translation works. Âgehî's translation of Bahâristân is written in Nastaliq script with black and red ink on straw-colored paper. The work largely conforms to the orthographic features of Chagatai Turkish. The text largely retains the characteristic phonetic and morphological features of Chagatai Turkish. Some of the notable phonetic features identified in the work are as follows: • The sound change "e>ö" in the first syllable is one of the characteristic features of Chagatai Turkish. Examples of this sound change can be seen in the work: èb > èw > èv > öy (120b/03), sevinçi > söyünçi (170a/11), etük > ötü (165b/08), teşük > töşük (190a/15). • The examined text generally exhibits palatal harmony. However, this harmony is disrupted in suffixes containing the consonants ğ/g or k/k: öylerîğâ (142a/15), evvelġi (116b/09), düşmenlik (148a/06), pâklik (146a/09), beterrağ (127a/03). • The /d/ sound in the middle and end of words in Old Turkish and Khwarezmian Turkish changes to the /y/ sound in Chagatai Turkish: adağ > ayağ (126a/08), adır- > ayırıp (168b/11). • In Chagatai Turkish, the /p/ consonant within words is seen to change to the /f/ consonant in the words "opra-", "oprak", "toprak" and "yaprak". In the work examined, an example of this sound change was identified through a single word: toprak > tofrağ (126b/05). While the text exhibits the characteristic phonetic and morphological features of Chagatai Turkish, it also incorporates some features of Western Turkic: •

The verb "bol-" in Chagatai Turkish appears as "ol-" in Western Turkic. The "ol-" form of the verb is also frequently encountered in the poetic sections of the work: zâhir olur (117a/07), olmağay (124a/10), vâқи' bolur (124a/10), bolğay (124a/10). In Chagatai Turkish, the initial /t/ consonant is generally preserved. However, in the text we examined, a change from "t>d" to the initial consonant is observed in some words: tur- > dur-: durur (117a/11); tæg > -dèk: èrekler-dèk (123a/11). Furthermore, the verb that appears as "tè-" in Chagatai Turkish appears as "dè-" throughout the text. These Western Turkic elements found in the work can be considered a reflection of the spoken language of the Oghuz population in Khorezm, the region where Agehi was born and lived. In the examined work, words such as "il-, yığna-, salma, yaf, cüb, iğne" belonging to the dialect of the Khwarazm region where Âgehî lived have been identified. This situation can be considered an influence of the dialectal features of the Khwarazm region, where Âgehî lived, on the written language. The reflection of dialectal features in the written language is a common occurrence in texts written in the late period of Chagatai Turkish (Tekin, 2011, p. 1844). This situation is also observed in this examined work. This work, which is currently being studied, is significant because it reflects the characteristics and vocabulary of late Chagatai Turkish. The fact that it reflects the dialectal

vocabulary of the region in which it was written also makes the work valuable. It is believed that more detailed conclusions will be reached after the thesis study on the work is completed.

EK- 1: Transkripsiyonlu Metin Örnekleri

-126a-

(1) her aş u her nānnı kim körseñ tabî' atınđa anıñ meyl (2) ü rağbeti peydā bolur u hem-niñin bolğan āşınalarınğa (3) tama' bile asılır sēn bu cihetdin qadr u āb-rüyünñi (4) kem kıılır sēn [Derkenār: kıt' a tünd-hüy olmağıl tutub rüze / ki saña bürd-bārlıg yağşı / rüze ki bolsa bā' iş-i āzār / rüzedin rüze-ğ'arlıg yağşı] hikmet mizbān eger ta'ām çıkarıp (5) özi hem destür-ğ'annıñ bir kenārıda oltursa (6) anıñ ħ'ānıdın ta'ām yēgendin öz cigeriñni tu' me kılganıñ (7) yağşıdır u anıñ kāsесidın şerāb āşām ētkendin (8) öz qanıñ şerbetin içkeniñ yağşıdır [Derkenār: kıt' a dēse her kim ħ'ān <u> nān mēndin durur / çek ayak ħ'ānıdın <u> qol nānıdın / öz öyünđe tere-i ħāmı yēseñ / hoştur anıñ bera büryānıdın] hikmet (9) beş nēmersedür kim alarnı her kişiğe kim bērmişler hoş-ğāl (10) lıq bile 'ömr ötkermek 'inānın anıñ ēlgige tapşurmışlar (11) evvel beden şıñhatı ikinci vaqt emniyeti üçüncü rızq (12) vüs'atı törtüncü yağşı refik müşāḥabeti beşinci köñül (13) ferāğatı her kişini kim bulardın maḥrüm kılmışlar hoş-dil (14) lik bile tirik yürmek eşigin anıñ ümīdi çehresiğa (15) ilmişler [Derkenār: kıt' a ma' āş hoş sebebi beş nēmerse dēbdürler / ħakimler ki aydılar yegāne āfāk / ferāğ <u> emn <ü> kefāf ma' āş <u> hem şıñhat / yēne birisi ērür hem refik hoş aḥlāk] hikmet her ni' met kim merg bile zevāl tapar

-126b-

(1) ħired-mend kişi anı ni' met ḥesābıdın bilmes ü 'ömr ēgerçe (2) uzun bolsa hem merg yētüşkeç uzunluğu hīç (3) fayda kıılmas çün nūḥ 'aleyhi's-selām cihānda miñ (4) yıl 'ömr sürdi bugün beş miñ yıldır kim ölüp (5) özin tofrağ astığa tēgürdi qadr u kıymet ol (6) ni' metdedür kim cāvidān [Derkenār: bolğay] u zevāl āfetidin yıraq (7) u āmān bolğay [Derkenār: kıt' a ħired-mend ēl qaşıda ni' met oldur / ki andın cān bolur cāvid mesrür / ēmestür sim <ü> zer kim taşda taş-dēk / qalur cāyın sēniñ bolğan çağı gür] hikmet ebū zer cemher ħakimdin sordılar kim (8) qaşısı pādīşāḥ pākīzerağdur ol cevāp bērdi kim (9) pākīze pādīşāḥ oldur kim pākīzeler andın emīn ü (10) şādmān bolğaylar u günāḥ-kārlar andın tersān u (11) lertzān bolğaylar [Derkenār: beyt şāḥlarınñ yağşısı oldur ki bolğay cāvidān / ħāl andın yağşığa yağşı yamanlarğa yaman] hikāyet ḥaccācğa dēdiler kim (12) ħudādın qorğıl u müselmānlarğa zulm ētmeğil ḥaccāc be-ğāyet (13) faşih beyān ērdi der-ğāl minberge çıkıp dēdi ħudāi (14) te'ālā mēni sizlerge musallağ kılmışdur ēger mēn ölsem hem (15) mēndin soğ sizler zulmdın qutulmas sizler nēdin kim

-144a-

(1) kēlip faqr u fāqa izḥār kıldıñ mēn sēniñ ħāliñğa raḥm ētip (2) bu ħarītanı bērdim tā öz ma'āşınğa şarf ētkey sēn (3) ħālā aşma'iniñ yibergen bir beyti üçün bu ħarītanı aña (4) in'ām kılmış sēn ol kişi dēdi va'llāḥ ki ötken kün (5) faqr u fāqa izḥārın kılganıñ yalğan ērmestür lēkin tilemedim kim (6) aşma'ini maḥrüm qaytarğay mēn andağ kim sēn mēni maḥrüm (7) qaytarmadıñ me'mün bu sözni eşitkeç buyurdı tā aña (8) miñ tılā bērdiler aşma'ī dēdi ēy emirü'l-müminin mundağ (9) 'atādın mēni hem hoş-ğāl kııl me'mün buyurdı tā aña dağı (10) miñ tılā bērdiler ü me'mün hem-ol kişini öz nedimleri (11) niñ zümresiğa dāḥil kıldı [Derkenār: meşnevī kerem ehli qolı bolsa diremsiz / eşigin bağlar andağ kim keremsiz / eşigin tapmaq erbāb-ı keremğa / yētürmek bend hemyān diremğa] hikāyet ḥātemdin (12) sordılar kim öziñdin kerimraq kişini hergiz kördiñ mü (13) ḥātem dēdi belī bir kün öziminñ bir yetimimniñ öyige (14) tüşdim anıñ on qoyı bar ērdi der-ğāl birin soyup (15) pişürüp mēniñ aldımğa kēltürdi ol qoynıñ güştidin

-144b-

(1) bir yeri maña hoş kēlip yēdim ü dēdim qoy güştinñ (2) bu yeri be-ğāyet hoş u leziz yēridür ü ol yetim taşqarı (3) çıkıp hem-ol qoylarnı bir bir soyar ērdi vü güştinñ (4) hem-ol yerin mēniñ aldımğa kēltürüp [Derkenār: koyar] ērdi vü mēniñ andın (5) ḥaberim yok ērdi çün atlanmaq üçün taşqarı çıkıp (6) kördim kim öyniñ taşıda köp qan tōkülüpdür (7) sordım kim bu nēdür ol cāydağı ḥāzır kişiler cevāp bērdiler kim (8) yetim on qoynıñ barçasın soydı mēn yetimge melāmet (9) kılıp dēdim nēvçün mundağ kıldıñ ol dēdi sübhān'allāḥ (10) her nēmerse kim maña hoş kēlse vü mēn aña mālik bolsam u anda (11) baḥillik kılsam bu fi'l 'arab arasında yaman sīret bolğusıdır (12) andın soğ ḥātemdin sordılar

kim anıñ muqâbeleside sên nè (13) bérđiñ hâtem dèdi yüz kıızıl müylığ tève vü bês yüz koy (14) bérđim andın soñ hâtemdin sordılar kim bes êmdi sên kerim (15) mü sên yâ ol hâtem dèdi ol kerimdür nêdin kim ol her nè

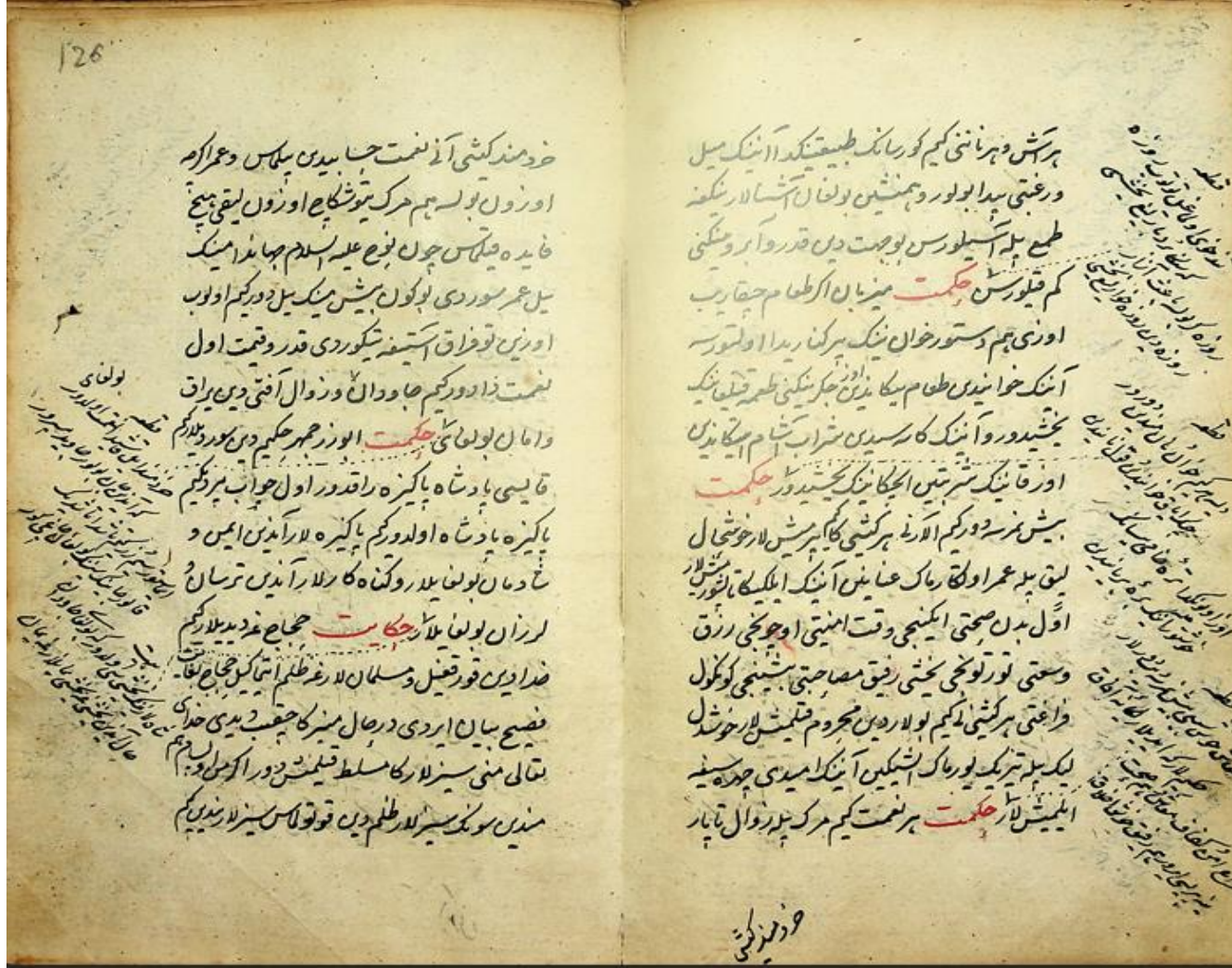
-194a-

(1) hikâyet bir harçengdin sordılar kim nêvçün (2) kec şüret bile kec-revlik meydânığa qadım koydın (3) harçeng cevâb bérđi kim mên yılandın tecrübe kıldım kim (4) ol miqdâr râstlıg u râst-rüligi bile hemişe (5) cefâ taşdın başı yançıludur yâ sitem tiğı zahımın (6) kuyrukı kêsiledür [Derkenâr: kıt' a öz şekli birle biri her vaqt âşikâr / cân-dék kuçağı içre çeker halk anı teñ / her vaqt cilve kılsa eğer mâr şeklide / sengin dil el kavarlar atıp anı çüb <u> seng] hikâyet bir qurbağa öz (7) cüftidin cüdâ bolup melâlet bile deryâ kenârıda (8) oturup her tarafke nazâr salur êrdi vü melül hâtırın (9) bî-cüftlik gâmıdın hâlî kıılır êrdi nâ-gâh bir (10) sım endâm u hoş-hırâm balıqğa közi tüşüp hâtır (11) anıñ şöhetige meyl etti öziniñ bî-cüftligi (12) kışşasın aña aytıp andın hem-şoşbetlik taleb kıldı (13) balıq aña dèdi hem-şoşbet bolmaqğa münâsebet kerekdür (14) nâ-münâsib bile şöhet tutmaq münâsib êrmestür mênin (15) saña nè münâsebetim bardur kim mênin câyım deryânın qa' rı

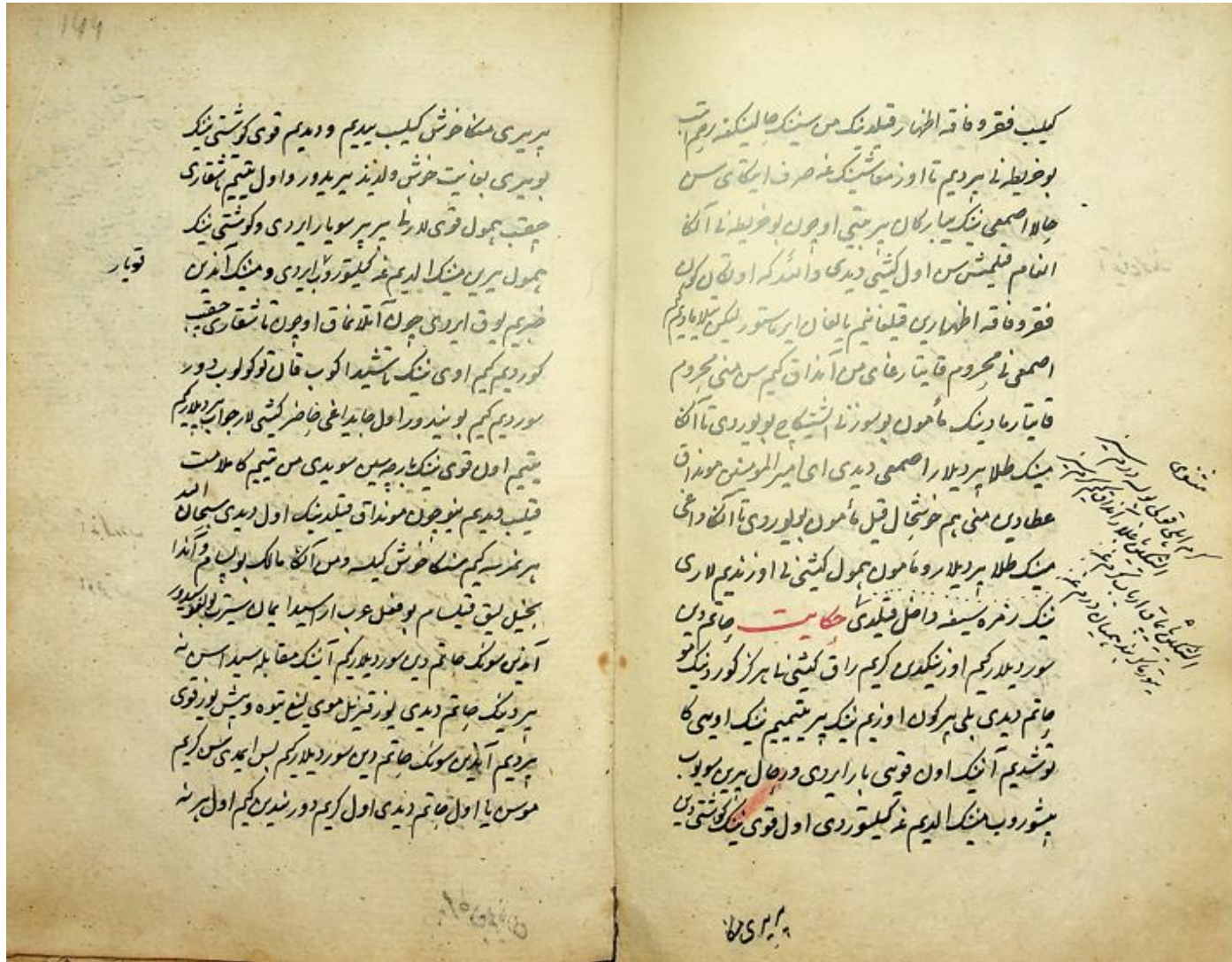
-194b-

(1) sênin menzilin sahilniñ kenârıdır u mênin dehânım (2) hâmüş sênin zebânın pür-hurüş sênin şeklin (3) qabâhatı belâ oqığa siper ü mênin şüretim nezâketi ser-mâye-yi (4) havf u hañar her kişi mênin cemâlimni körse tama' közin (5) vişâlimğa tiker ü hevâ kuşlarının başlarında (6) mênin hevâm u şahrâ vahşîlerinin köñülleride (7) mênin sevdâm bardur u şayyâdlar lahza ba-lahza dâm-dék (8) yüz miñ köz bile mênin cüst-cüyımda vu kêçe <vü> kündüz şest (9) mişllik kad ham bolup mênin arzüyımdadurlar [Derkenâr: balıq] bu (10) sözni aytıp qurbağanı sahilde tenhâ taşlap (11) deryâ qa' rığa çömüp ketti bilgil kim nâ-ehl bile hem-şoşbet (12) bolmaqni vu nâ-cins bile koşulmaqni istemek qurbağa (13) niñ balıqdın hem-şoşbetlik tilegeni-dékdür [Derkenâr: kıt' a bolmağıl nâ-cins birle yâr eğer 'âkil eşeñ / istemek şöhet gâlatdur tâ ki bir bolmay güher / cinsni hem-cins yâ nâ-cins ile kılsañ kıyâs / bu biridür âb <u> rûğan ol biri şir ü şeker] hikâyet (14) bir kebüterdin sordılar kim sên nêvçün tavuq-dék köp (15) cüce çıkarmay iki beçe bile bes kıılır sên kebüter dèdi

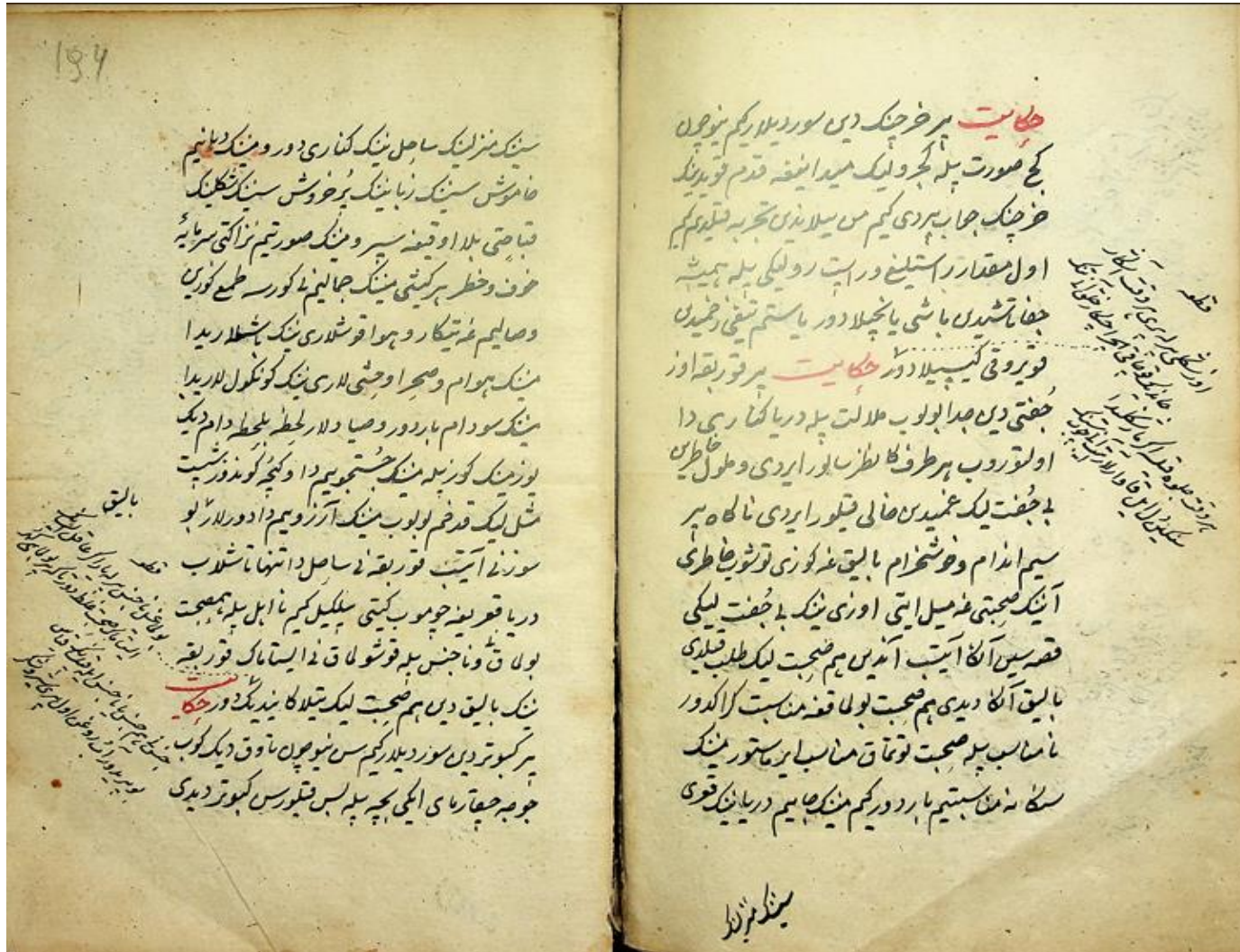
EK- 1: Tıpkıbasakı Görselleri

Görsel 1. Tıpkıbasakı 126a / 126b

Görsel 2. Tıpkıbasakı 144a / 144b

Görsel 3. Tıpkıbasma 194a / 194b